

Kis János a népszuverenitás két fogalmáról

Kis János 2019-ben megjelent könyve azzal az elterjedt állásponttal fordul szembe, amely szerint az alkotmányos demokrácia meghatározó normáit: az emberi jogokat, az alkotmányosságot vagy a népfenség elvét pusztán fikcióként, a torz hatalmi viszonyokat elleplő ideologikus képződményekként kell szemlélnünk. Azt a szkeptikus álláspontot is kritizálja, amely szerint ezekre a normákra többé nem alapozhatunk mélyreható politika-kritikát. Könyvének legmeghatározóbb részét egy a népszuverenitás fogalmáról szóló elemzés alkotja, itt fogalmazódik meg a könyv egyik kulcsproblémája: vajon a népszuverenitás klasszikus vagy újrarendelt fogalmára támaszkodva releváns interpretációt alkothatunk-e hazánk és más államok „alkotmányos valóságáról”.¹

Kis János könyvének gondolatmenete logikailag igen koherens, a népszuverenitásról szóló terjedelmes részt azonban sajátos kettősség uralja. (Különösen, ha a könyvet együtt olvassuk Kisnek a témáról írt 2006-os írásával, amely a könyv népszuverenitás-konceptiójához előtanulmányként szolgál.)² A szerző célja a népszuverenitás „klasszikus elméletének” meghaladása és egy XXI. századi alkotmányos környezetben használható normatív elmélet kidolgozása. A klasszikus elmétről (Hobbesról, Lockéről, Rousseauról és Kantról) szóló rész nem fogalom- vagy filozófiatörténeti jellegű, az elemzés a könyv konklúzióitól függetlenül, és érdekes módon attól „eltérő irányú” érvelésként is megállja a helyét. Kis meggyőzően érvel amellett: hogyha a népszuverenitás dilemmái klasszikus szerződéselméleti kontextusban vetődnek fel, a felmerülő elmentmondások a lockeianus elmélet bázisán oldhatók fel leginkább. Ráadásul ez a koncepció engedi a legnagyobb teret az individuális szabadság kibon-

Kis János:

Alkotmányos demokrácia

Kalligram, Budapest, 2019

takozásának, konzekvenciáiban tehát igen közel áll Kis János politikai meggyőződéséhez. A szerző érvelése azonban a szerződéselméleti keret elhagyásával radikálisan eltérő irányt vesz, és a korszerű lockeianus álláspont rekonstrukciója után éppen azzal vitázva fejt ki saját, „neoklasszikus” elméletét. Így viszont mindvégig ott lehet bennünk a kétely: vajon az új elmélet megalkotásával nem veszítjük-e el a lockeianus-liberális koncepció vonzó normatív következményeit is?

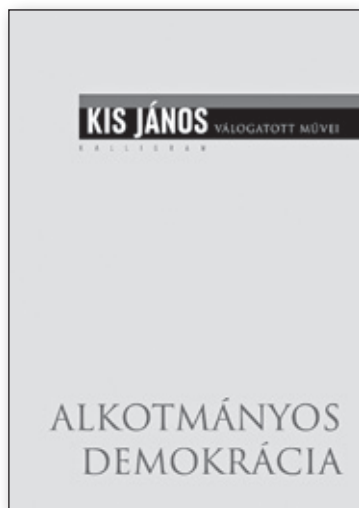
A klasszikus politikai-filozófia nézőpontjából a következőképpen rekonstruálhatjuk Kis gondolatmenetét. Hobbes, Locke, Rousseau és Kant elméletének az alapja az a felismerés, hogy minden politikai formációban kevesek gyakorolnak uralmat hatalmas többség felett. Kérdésük az volt, vajon hogyan igazolható ez az uralom. A legitím autoritásnak logikusan csak két forrása lehet: vagy „természet-adta”, inhereus módon illet meg valakit az uralkodás joga, vagy felhatalmazás révén nyeri el azt. A felsorolt szerzők az *emberek közötti egyenlőség elve* felől közelítettek a kérdéshez. Nem hittek persze abban, hogy az egyes emberek között ne lennének hatalmas vagyoni, jellembeli, szellemi vagy fizikai különbségek. De úgy hitték, hogy e partikuláris tulajdonságoktól függetlenül mindenkinek egyforma erkölcsi státusz illet meg: mindenki egyaránt méltó az értelmes emberi életre.³ E nézőpontból belátható, hogy nincs olyan emberi tulajdonság, amelynek hordozója természettől fogva uralmat gyakorolhat a másik felett; egy kis társadalmi csoport legitím uralma a társadalom egésze felett tehát csak felhatalmazásból származhat.

A legitím uralmat biztosító „felhatalmazási láncnak” azonban szükségszerűen olyasvalakinél kell véget érnie, aki inhereus módon rendelkezik az autoritással. Ebből a szempontból újragondolható az emberek közötti egyenlőség tézise: ha mindenkit egyaránt megillet az önmaga feletti rendelkezés joga, máris azonosítottuk a legitím autoritás egyetlen inhereus formáját. A felhatalmazás tehát az önmagunk feletti rendelkezés (részleges) átadását jelenti.

Lényeges azonban az a kérdés, hogy miben áll a felhatalmazás. Hobbes a főhatalmi autoritás tézisével vallotta: úgy gondolta, hogy a polgárok akkor járnak el racionálisan, ha lemondanak természetes jogaikról; így kerülnek el, hogy visszahulljanak a természeti állapotot jellemző háborús anarchiába. Locke és Rousseau azonban jól látta, hogy a hobbes-i szuverén főhatalom ugyanúgy veszélyezteti az életet vagy a tulajdont, mint a háború; így amellett érveltek, hogy a felhatalmazás nem jelenthet *lemondást*, csak feltételes *delegálást*. Ezzel alapozták meg a népszuverenitás klasszikus gondolatát, amely szerint minden legitím uralom alapja a szabad önrendelkezéssel bíró egyének megállapodása, és az „alulról felfelé irányuló” felhatalmazás.⁴

Kis szerint Locke átlátott néhány, a népszuverenitás gondolatában rejlő további dilemmát is. Elismerte, hogy a főhatalom felhatalmazása csak közös döntés eredménye lehet. Az a gondolat foglalkoztatta azonban, hogy a közös, legitím döntés lehetősége összeegyeztethető-e az egyének önrendelkezésével. Ha például a döntés többségi szavazással születik (amit kortárs demokráciában gyakran láthatunk), akkor a döntés nem kárhozhatja-e a kisebbséget már a politikai közösség megszületésének pillanatában arra, hogy alávesse magát a többség akaratának? Locke úgy oldotta meg a teoretikus problémát, hogy azt feltételezte: az állam felhatalmazását megelőzi egy „eredeti szerződés”, egy konszenzuális megállapodás arról, hogy döntési helyzetben a kisebbségben maradó felek alávetik magukat a többségi döntésnek – feltéve persze, hogy a döntés nem veszélyezteti életüket, biztonságukat, tulajdonukat és erkölcsi integritásukat. Locke másik dilemmá-

ja az lehetett: hogyha a nép delegáció révén egy olyan hatalmat emel maga fölé, amely jogilag korlátozza őt, akkor a szó szigorú értelmében nevezhetjük-e korlátozatlan szuverénnek? Locke ezért amellet érvelt, hogy csak az „állampolgári közösség” tagjaikét vagyunk alávetve a politikai autoritásnak. „Népként”, azaz az alkotmányt megelőző civil közösségként azonban nem vagyunk korlátozhatók: krízishelyzetben megvonhatjuk a bizalmat a politikai hatalomtól és vétóval illethetjük a veszélyes döntéseket. A köznap vitákban az emberi jog-központú liberalizmust gyakran állítják szembe a népszuverenitás eszméjével. Kis érvelése viszont eddig arról szólt, hogy a népszuverenitás klasszikus elméletének legfontosabb alapvetései leginkább egy locke-i liberális modellben

hangolhatók össze. Ráadásul úgy tűnik, hogy a Locke-tól eredő „duális modell”, amely szerint már az államszervezet létrejötte előtt jogokkal rendelkező társadalmi lénynek gondolhatjuk magunkat, minden más népszuverenitás-modellnél nagyobb teret enged a fennálló hatalom kritikájának – éppen az államot „megelőző”, sokszínű civil társadalmi szerveződések nézőpontjából.

Kis János radikális dualizmus-kritikájának alapja az a belátás, hogy a „nép véleményéről” és „döntéséről” csak szigorú jogi-procedurális szabályok szerint zajló népszavazásokkal és választásokkal kapcsolatban beszélhetünk. Ezekben az esetekben világos, hogy elsődlegesen nem a (rendszerint etni-

kai-nacionalista mintákat követő) köznap „mi” észlelésünk határozza meg a nép határait. Mindig kritikának alávethető jogszabályok jelölik ki a „döntéshozó nép” körét, és azt, hogy tagjai, mint egyenlő és szabad individuumok hogyan gyakorolhatják autoritásukat.⁵ E szabályoktól függetlenül értelmetlen egyenlő és szabad polgárokról beszélnünk; a nép és az állampolgári közösség tagjainak szerepei tehát nem választhatók el mesterségesen egymástól.⁶

Kis János arra is rámutat, hogy a szerződésméletek leggyengébb pontja az „előzetes beleegyezés” tézisének előtérbe helyezése. A szerződésméleti szerzők természetesen nem hisznek abban, hogy történetileg tényleg volt egy szerződéses pillanat, amikor a természeti állapotban élő emberek közösen döntöttek arról, hogy alkotmányos rendben, mások fennhatósága alatt fognak élni. A szerzők általában *hallgatólagos beleegyezésre* gondolnak: aki egy állam fennhatósága alatt él, (nem menekül el), az kvázi elfogadta a szerződést, felhatalmazta az állam előljáróit. Vagy *hipotetikus beleegyezésről* írnak: gondolat kísérletben rekonstruálnak egy idealizált eredeti helyzetet, amelybe behelyezkedvén mindenki elfogadná az alkotmányos berendezkedést. Kis szerint viszont bármely beleegyezés akkor érvényes, ha a döntésben részt vevő minden egyén tudatában vannak annak, hogy egy következményekkel járó döntési helyzet részese; ha a felek mérlegelés után akár másként is dönthetnének, és az elfogadott döntés a döntéshozók közös tudásává válik: tehát mindenki e döntés tudatában szervezi életét. Világos, hogy e feltételek felől a klasszikus teoretikusok által felvázolt hallgatólagos és hipotetikus beleegyezés sem tekinthető olyan megállapodásnak, amely a társadalom minden tagját arra kötelezhetné: vesse magát alá az állami autoritásnak. Kant a beleegyezés *normatív koncepcióját* vezeti be. Úgy gondolja: mivel a természeti állapotban nincs olyan autoritás, amely igazságot tudna tenni vitás kérdésekben, a feleknek erkölcsi kötelességük beleegyezésüket adni a rendezett polgári viszonyokat létesítő társadalmi szerződésbe. Kis egyfelől úgy gondolja: ha a civil társadalom lét-

rehozása kötelességünk, akkor a szerződéses beleegyezés nem tesz semmit hozzá az erkölcsi parancs érvényességéhez.⁷ De úgy látja, hogy Kant érvelésének mélyén fontos belátás rejlik. Eszerint már pusztán abból, hogy közös életünket méltányos körülmények között szeretnénk berendezni, amelyben tekintettel vagyunk a másik biztonságára, szabadságára és tulajdonára, az a kötelesség adódik, hogy törekedjünk igazságos intézmények létrehozására, és amint ezek létrejönnek, vessük magunkat alá az intézményi rendelkezéseknek.

E fontos belátások nézőpontjából vázolja fel Kis János a népszuverenitás „neoklasszikus koncepcióját”. A klasszikus szerzőkkel ellentétben úgy gondolja, hogy a népszuverenitás elmélete semmit sem mond a jogos uralom és az alkotmányos rend születéséről. A kortárs nemzetállamok centralizált monarchiákból jöttek létre, gyakran erőszakos asszimiláció révén, határait háborúk alakították. De akárhogy is születik meg a modern állam: ha önmagát alkotmányos rendként definiálja, akkor polgáraival szemben kivívja a normatív igazolás kényszerét. Az is kiderült, hogy Kis szerint a modern alkotmány feladata a politikai értelemben vett döntés- és cselekvőképes „nép” megalkotása. Egyrészt rendelkeznie kell a politikai döntések méltányosságának feltételeiről; szabályoznia kell az autoritás tényleges birtokosai és a nekik alávetettek közötti viszonyokat: biztosítania kell az elszámoltathatóságot; meg kell teremtenie a polgárok közötti jogegyenlőséget, intézményesítenie kell a publikus vélemény terjedésének csatornáit. (Kis Jánosnál a liberalizmus és a demokrácia elvei lényegében lefedik egymást, így az illiberális demokrácia kifejezés alapvető ellentmondást tartalmaz.)⁸ A népszuverenitás eszméje ebből a szempontból a legátfogóbb normatív kritérium-rendszer, melynek alapján ítéletet tudunk alkotni arról, hogy egy alkotmányos rendben hogyan szabályozzák a hatalom és az általa koordinált személyek közötti vertikális, valamint a polgároknak az egymáshoz fűződő horizontális viszonyait.⁹ Egy ilyen kritika megalkotásához azonban nincs szükség a „nép” megkettőzésé-

re: a politikát megelőző civil közösség gondolatára.

Sokszor úgy tűnik azonban, hogy Kis János két radikálisan eltérő nézőpontból hivatkozik a kritika tárgyává tett dualizmusra. Az egyik perspektívából az állam és a jogrendszer a „kevesek uralmát” és potenciálisan az egyéni kibontakozás, az individuális önrendelkezés korlátját jelenti. Locke és követői éppen azért foglalnak el kitüntetett helyet a klasszikus hagyomány képviselői között, mert a természeti állapot és az állam között felfedezi az individuális jogokat újra és újra kikényszeríteni képes, spontán módon létrejövő civil közösséget, azaz a népet. Egy másik perspektívából viszont éppen az állam és az alkotmányos rend látszik az individuális jogok lehetséges garanciájának. Ebből a szempontból különös jelentőségre tesz szert az a nézet, amely az alkotmányos demokrácia kiépítését alapvető erkölcsi kötelességnek tekint; amely tehát az alkotmány fenntartását nem teszi függővé az ebből a kiszámíthatatlan, potenciálisan akár antidemokratikus erőket felruházni is képes „nép” döntésétől. Kis János írása összességében igen meggyőzően érvel emellett, hogy a kollektív demokratikus döntés elvárása és az emberi jogi követelmények egy monista koncepció felől egyaránt markáns kritika tárgyává tehetőek. Egy lockeianus-dualista elmélet középpontjából azonban vélhetően több lehetőségünk lenne az önmagát az államtól megkülönböztető civil társadalom normatív koncepciónak értékeléséhez. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 Kis János: *Alkotmányos demokrácia*, Kalligram 2019. 442.
- 2 Kis János: *Népszuverenitás: a klasszikus tan és kritikája*, Politikatudományi Szemle 2006. 5-28.
- 3 Kis János: *Alkotmányos demokrácia*, Kalligram 2019. 379.
- 4 *Im.* 387.
- 5 *Im.* 506-507.
- 6 *Im.* 430-432.
- 7 *Im.* 421.
- 8 *Im.* 494. és 508-513.
- 9 *Im.* 425.

■ **Szücs László Gergely** filozófus, szociológus. 1979-ben született Székesfehérváron.

ANTAL NIKOLETT

Az anyám nem/én vagyok

Gurubi Ágnes *Szív utcája* önismereti írás, a szerző első kötete. Fejlődésregény, Anna könyve, a múltba révedés s ezzel együtt a jövőbe való elmozdulás ujjgyakorlata. Terápiás szöveg, az identitáskeresés és az emlékezés narratív játéka, hol tudatosan, hol tudattalanul csapongó szövegfolyam az anyával való önelszámolás embert próbáló mindennapi harcaiban. A *Szív utca* a szív útja, az önfogadás, az énnel való szembenézés fájdalmas, olykor kegyetlen, erősen autobiografikus folyamata.

Elbeszélő hőse Anna, az ő és női felmenőinek történetét ismerjük meg összesen öt generáción keresztül. Anna lányai, Zsófi és Panni már a hatodik nemzedék, közülük azonban csak az idősebb testvér, Zsófi képe rajzolódik ki előttünk. Közös autóbalesetük alfa és omega – egy új élet kezdete és egy másik vége. Jel és válasz, mintha ez a tragédia egyszer s mindenkorra meggyújtaná a fényt. „A szervezet önmaga ellen fordul” (27.) – hangzik el a mondat hosszú évekkel az autóbaleset előtt, amikor kiderül Zsófi autoimmun betegsége, amely az egész testben súlyos gyulladásokat okoz, szinte mozgásképtelenné teszi a gyereket. Megállít – a szó szoros és átvitt értelmében is. Tragikusan. Mint egy autóbaleset, amely valójában a válaszhoz vezető út első állomása lehet Anna akkor föltett kérdésére: „...miért lesz beteg egy tízéves gyerek...” (27.)

„Egyszer volt, hol nem volt, élt egyszer egy lány, aki el akarta érni a csillagok szélét, hogy elkapja a fonalukat, és varrhasson belőle magának kabátot. Mert ha a csillagkabátot magadra teríted, akkor szeretni fogod az apukádat. – Apa... – Igen, Tündérség? Mondjad! – Hol találok olyan kabátot?” (126.) Miklós, Zsófi apja, Anna első férje, ahogyan a családban oly sokszor sokan mások, nem tud valódi apaképpel szolgálni a lányának. Beszéléseik leggyakrabban az imagináriusban zajlanak, de Miklós és a valósággal való problémás kapcsolata nem válik

Gurubi Ágnes: *Szív utca*
Budapest, Kalligram, 2020

Zsófi álomvilágává, vagy ha igen, akkor is önmaga ellen fordul. A *Szív utca* anyaregény. De mit jelenthet ez a tematikus jegyeken túl? Az aparegény ellenében létrejött családregény? A patriarchális szempontrendszer alapján addig marginálisnak vagy akár teljesen jelentéktelennek gondolt látásmód kodifikációja? Gurubi *Szív utcája* a rossz és alkalmatlan apáknak (is) „köszönhetően” megpecsételődött női sorsok és megkegyelmezett női szívek regénye. Fontos, hogy nemcsak az autorizáció, hanem talán a recepció felől nézve is dominánsak a genderszempontok. Tehát nemcsak a „ki beszél”, hanem a „ki az, aki befogad” kérdésével is számolnunk kell, hiszen merőben más súlypontok érvényesülhetnek a férfi és a női befogadó esetében. Gurubi regénye női történet, aminek itt jelentése és jelentősége van. Hiszen generációról generációra átadott és öröklött sorsokból és sorstalanságokból épült katedrális, mellyel Annának kell leszámolnia. És ebben nem voltak férfimintái. „Az én történetemből hiányoznak a férfiak” – ez Anna előszavának és egyben a regénynek is az első mondata. S kétség nem fér hozzá, hogy beillik az irodalom híres és jelentős első mondatainak panoptikumába. Itt és ezzel indul Hirsch Róza, Adler Lenke, Bergman Bella, majd Kata és végül Anna története, amely nemcsak az apának és férjnek alkalmatlan férfiak társaságával fonódik egybe, hanem Magyarország és benne Budapest 1944-es évével is, a nyilaskeztes terror időszakában. Anna elbeszélése ugyanis zsidó múltjának (és jelenének?) belátása, a történetek és történetek megismerése nem az egyenes ági női rokonok, hanem a távolabbi nagynénik, a nagymama testvéreinek szögéből. Anna elutazik a nagymama testvéréhez Amerikába, tíz évvel a nagymama halálát követően, ahogyan Buenos Airesben is meglátogatja a másik testvért. Eszter a gettóba költözés időszaká-

ról beszél, amikor mindössze négy éves volt. A kisgyermek emlékei és közvetett módon a dédnagymama, Lenke emlékei is megjelennek. Utóbbiak közül az egyik a családi legendárium fontos eleme, melyet Lenke túlélőként többször mesél társaságban. Bátor és szép történet, amit a duplikált utólagosság, kétszeres visszatekintés alakít: Lenke visszamelékezéseit ugyanis most Eszter történetéből ismerhetjük meg, Anna elbeszélésén keresztül. Hogy ezek a finom, hártyszerű rétegek milyen erősen válnak eggyé, annak nincs adekvátabb narratív megoldása, mint az idősíkok, számok és személyek hirtelen feloldása, az addigi múlt idős és E/3. személyek ugyanis Anna történetében rendre jelenné és E/1. személyűvé válnak. „Lassan rájövök, hogy egy új nyelvet kell megtanulnom, és anyám, nagymamám, dédanyám örökségét magam mögött kell hagynom. Új szótárra lesz szükségem, amiben az erő nem a keménységgel egyenlő, a szertet nem a görcsös ragaszkodással, az elengedés nem a figyelmen kívül hagyással, az alázat nem a megaláztatással.” (140.) Anna új nyelve a múlttal, pontosabban a múlt egy jelentős szeletével való szembenézés – s az, hogy hagyja ezt a múltat átfolyjni magán. Anna elbeszélése nélkülözi a kronológiát mint rendezőelvet. Pontosán érthetőek a miértek, ám mi ugyanúgy bolyongunk a saját és sajátját tett történetek között, ahogyan ő teszi ezt a családja múltjában s ezzel párhuzamosan és természetes következményként a saját életében. Eszter mellett a nagymama másik testvére, Ilona is túlélte a háborút, Anna látogatásá-

nak idején a bujkálása történetét meséli el, amelyről (és a háborúról) sosem beszélt a saját gyerekeinek és unokáinak. Ugyanúgy, ahogyan Anna nagymamája, Bella sem.

Gurubi a regény elején erőteljesen idézi meg a korabeli dokumentumokra, archív anyagokra és Zoltán Gábor kutatásaira támaszkodva a nyilasok hatalomátvételét és rémtetteit, köztük is leginkább a Bíró Dániel-kórházban történeteket. „Másnap Kun András parancsára betör a Városmajor utca 37. számú nyilasház legénysége, név szerint Bokor, Megadja, Bittner, Vida, Kasza, Szabó, Tokaji, Tubuly, Bakonyvölgyi, Dobróczy, Csaba, Hortobágyi, Rédlí, Czigány, és felszólítják a kórházban tartózkodókat, hogy igazolják magukat. [...] Hirsch Róza az elsők között van, akit hátulról tarkón lönek, férjét a többi fekvőbeteggel együtt a kórházi ágyon végzik ki.” (17–18.) Az elbeszélő előszava után Hirsch Róza története az első, az ő sírfelirata a 85 nevet tartalmazó sírkövön már dőlten szedett, mintha a regény szövegtestéhez képest más, attól elkülönülő lenne.

A regény tere főképp Budapest, az elbeszélő utazásai (onnan el) nemcsak a fizikális térből való kilépések, hanem a stabilnak és identikusnak addig sem gondolt élet felszámolása, illetve annak első lépései. Anna ugyanis ezeken az utakon szembesül családtörténete azon részeivel, amelyek magyarul szolgálnak az anyai szívek keménységére. „Nagymamám egyedül áll talpra, egyre vastagabb kérget növesztve a szíve köré...” (88.); „Csak egy megfagyott szívű nő [ti. a nagymama]...” (85.); „...minden egyes gyulladt ízület sebet ejt a szívemen.” (28.); „Összetörte a szívemet. A szerelmes szívemet, ami minden kislányban ott dobog.” (36.) E mondatok figurativitása csak néhány példa a szöveg egészéből, hiszen a címben használt szív metafora nemcsak a nagymama később megismert lakhelye, a Szív utca térbeli megnevezése, hanem a család nőtagjai esetében a tragédiák és fájdalmak célkeresztje. A család egykori lakása a Szív utcában mára turistalátványosság a csillagos házak körében. Ahogyan Annától kirándulók kérnek éppen a ház felé útbaigazítást, olyan látatlanul mosódnak egybe a kollektív és egyéni traumák a felfedezéstörténetében. A Szív

utcában bújtatta a férje Bellát, a nagymamát, az első olyan nőt a családban, aki szakított a zsidó hittel, ez a nagymama az, aki „már nem hisz, ő már nem is zsidó, és nem is vallásos, számára már nem jelent semmit a Szombat, a Pészach vagy a Széder, titkolja a család előtt, hogy a hamis papírok, amik megmentették az életét, nem teljesen hamisak, hogy a keresztlevél nagyon is valódi”. (85.) Anna pedig az első olyan nő a családban, aki szakít mindannyiukkal, éppen azért, hogy a lehető legtöbb mozaikot gyűjti össze a család történetéből a hallgatás ellenére. A zsidósággal szakító nagymama ugyanis némaságba burkolódik: a múlt a szavak nélküli homályba vész. Anna pedig nemcsak ennek a némaságnak az okait kutatja, de felismeri a saját életben is ott rejlő hallgatás félelmetes lehetőségét. Az ezzel való szembeszállás gesztusa a *Szív utca*. Még akkor is, amikor megidéződik Anna vetélése, a „rossz terhesség”, a méhében lévő magzat elhalása, s ennek a tudása egy ponton a szavak elvesztése is egyben. Az élet folyik, hozzá beszélnek, de az ő szavai ritkák és esetlenek. Ahogyan ez a történet helyet kap a szöveg egészében, úgy oldódik a némaság önmagával és a teljes családdal kapcsolatosan. Anna elbeszélése szól a család többi nőtagja helyett, a regény az öt generáció képviselője: önmagáért és anyja, nagymamája, dédanyja, üknagymamája helyett emel szót. A megtalált új nyelv leginkább az Anna lányai felé megtalált nyelve, a nyelv akarása, egyáltalán a nyelv és a beszéd birtoklására való törekvés, az „Annyi mindent akarok elmesélni neki, és azt is tudom, hogyan fogom kezdeni...” gesztusa. Annak belátása, hogy ezt a családot a saját tagjai emésztették fel ugyanúgy, ahogyan Zsófi szervezete és teste fordult önmagával szembe. Az utolsó tagmondat ugyanaz, mint az előző utáni első mondat, s ezzel Anna története körbeért. Ő maga az alfa és az omega. A *Szív utca* az erre való ráismerés regénye. ■ ■ ■

■ **Antal Nikolett** (1985) a Fiala Irók Szövetsége társelnöke, a B32 Galéria és Kultúrtér igazgatója. Kritikáit többek között az *Élet és Irodalom*, a *Tiszatáj*, valamint a *Kalligram* közli.